

LIETUVOS TSR MOKSLŲ AKADEMIJA
ISTORIJOS INSTITUTAS

LIETUVOS TSR ISTORIJOS PROBLEMINĖ MOKSLINĖ TARYBA

LIETUVOS
ISTORIJOS
METRAŠTIS

1 9 7 4
METAI

LEIDYKLA „MOKSLAS“
VILNIUS ◆ 1976

INSTITUTE OF HISTORY
OF THE ACADEMY OF SCIENCES OF THE LITHUANIAN SSR
THE SCIENTIFIC PROBLEMICAL BOARD
OF THE HISTORY OF THE LITHUANIAN SSR

THE YEAR-BOOK
OF LITHUANIAN
HISTORY

1 9 7 4

VILNIUS

1976

INSTITUT FÜR GESCHICHTE
DER AKADEMIE DER WISSENSCHAFTEN DER LITAUISCHEN SSR
PROBLEMISCHER-WISSENSCHAFTLICHER RAT
FÜR GESCHICHTSVORSCHUNG DER LITAUISCHEN SSR

J A H R B U C H
F Ü R L I T A U I S C H E
G E S C H I C H T E

1 9 7 4

VILNIUS

1976

ИНСТИТУТ ИСТОРИИ
АКАДЕМИИ НАУК ЛИТОВСКОЙ ССР

НАУЧНЫЙ СОВЕТ ПО ПРОБЛЕМАМ ИСТОРИИ ЛИТОВСКОЙ ССР

ЕЖЕГОДНИК ИСТОРИИ ЛИТВЫ

ГОД

1974

ИЗДАТЕЛЬСТВО «МОКСЛАС»
ВИЛЬНЮС ◆ 1976

Redakcinė kolegija

Jonas DOBROVOLSKAS, Juozas JURGINIS, Nijolė KUNCYTĖ, Vytautas MERKYS, Vacys MILIUS, Rita STRAZDŪNAITĖ (sekretorė), Henrikas SADZIUS (vyr. redaktoriaus pavaduotojas), Adolfas TAUTAVIČIUS, Antanas TYLA, Bronius VAITKEVIČIUS (vyr. redaktorius), Regina ŽEPKAITĖ

M $\frac{0164-069}{M 854(10)-76}$ Z-75

© LTSR MA Istorijos institutas, 1976

PUBLIKACIJOS

DĖL MEDICINOS IR TEISĖS KATEDRŲ ĮSTEIGIMO VILNIAUS AKADEMIJOJE XVII a. PRADŽIOJE

IRENA PETRAUSKIENĖ

Vilniaus akademija 1579 m. buvo įkurta jėzuitų kolegijoje. Tai, kad vienintelė aukštoji Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės mokykla buvo vadovaujama ne pasaulietinės valdžios, bet jėzuitų, nulėmė jos darbo kryptį ir uždavinius bei dėstomų disciplinų pobūdį. Pagal ano meto tradicijas aukštoji mokykla Vakarų Europoje turėjo 4 fakultetus, arba skyrius: teologijos, filosofijos, medicinos ir teisės. Steigdami Akademiją, Vilniaus jėzuitai siekė kuo daugiau atsiriboti nuo pasaulietinių įtakų, todėl privilegija buvo išsirūpinta tik dviem fakultetams: teologijos ir filosofijos. Lyg ir trečio fakulteto teisėmis veikė laisvųjų menų (humanitarinių mokslų) katedros.

Medicina ir teisė buvo išskirtos jau pirmosiose Akademijos privilegijose. 1578.VII.7 Steponas Batoras rašė: „Universitetui tokią privilegiją suteikėme, kuri visose krikščioniškose karalystėse ar provincijose yra šiai brolijai leidžiama, kad ateityje nebūtų kokio nors išankstinio priešiško nusistatymo. Ir Vilniaus kolegijoje bus teikiami laipsniai, tačiau ne medicinos ir civilinės teisės, bet menų ir filosofijos bei teologijos“¹. 1579 m. Akademijos įsteigimo akte, aptariant jos mokymo kryptis, nurodoma, jog bus mokoma visų mokslų, „išskyrus jurisprudenciją ir mediciną“². Kokie mokslai turėta galvoje, privilegijoje konkrečiau nenurodoma.

Toks vienašališkas akademijos mokymo profilis negalėjo patenkinti Lietuvos visuomenės. Socialinių santykių vystymasis, materialinės ir dvasinės kultūros kilimas reikalavo naujų profesijų bei kvalifikacijų. Feodalinės nuosavybės stiprėjimas, dažnos teismų bylos dėl žemės tei-

¹ J. Bieliński, Uniwersytet Wileński, 1579—1831, t. 1, Kraków, 1899—1900, p. 33.

² LIS, t. I, p. 241.

sių bei ribų, feodalų dalyvavimas teismuose, taip pat valstybės valdyme rodė pribrendusį būtinumą turėti specialistų teisininkų, nusimanyti teisės įstatymuose. Nebepatenkino bajorijos, jau nekalbant apie aukštumėnę, ir barzdaskučių teikiama medicininė pagalba, todėl daugelis medicus kviesdavosi iš kitų kraštų.

Lietuvos šviesuomenė, šių visuomenės poreikių inspiruojama, nusižiūrėdama į Vakarų Europos universitetų praktiką, jau nuo XVII a. pradžios ėmė rūpintis medicinos ir teisės specialybių įkūrimu Vilniaus akademijoje. Vilniaus akademija buvo tiesiogiai pavaldi jėzuitų vadovybei Romoje. Generolo, prokuratoriaus ir provinciolio potvarkiai reguliavo jos darbo organizaciją ir mokymą. Be generolo žinios negalėjo būti įvesta jokia naujovė, tad ir šių fakultetų problemos sprendimas buvo derinamas su Roma. Lietuvos TSR Centriniam valstybiniame istorijos archyve Vilniaus Mokslo bičiulių draugijos fonde (f. 1135, ap. 20, b. 298) saugomi jėzuitų generolų raštų Vilniaus akademijos rektoriui nuorašai. Visa nuorašų knyga vadinasi: „Responsa generalium ad quaesita particularia collegii academici Vilmensis“ (Generolų atsakymai į Vilniaus kolegijos akademijos atskirus klausimus). Joje yra specialūs skyreliai dėl teisės ir medicinos disciplinų (o gal ir katedrų) įsteigimo. Jie parodo skirtingą LDK visuomenės ir jėzuitų vadovų požiūrį bei šio tikslo siekiant kilusius sunkumus.

Vilniaus akademijos rektoriui dėl teisės ir medicinos specialybių įsteigimo 1618—1623 m. rašė Mutijus Viteleskas, tuo metu buvęs jėzuitų generolas. Jo raštuose nurodomi asmenys: LDK pakancleris, Vilniaus vyskupas ir jo broliai bei Žemaičių seniūnas. Kas gi tie žmonės, kuriems parūpo Vilniaus akademijoje turėti pasaulietines disciplinas?

Vilniaus vyskupu 1616 m. tapo Eustachijus Valavičius. Jis žinomas kaip Vilniaus akademijos mecenatas, ją rėmęs knygomis. Literatūroje išaiškinta, kad E. Valavičius buvo 1625 m. įsteigtos šv. Nikodemo ir Juozapo ligoninės Vilniuje fundatorius³. Galima daryti išvadą, jog, steigdamas ligonines bei špitoles, jis aštriau pajuto medikų Lietuvoje stoką. Kurį laiką jis gyveno karaliaus Zigmanto Vazos dvare, būdavo skiriamas pasiuntiniu diplomatinėms misijoms į užsienį, matyt, ten buvo atkreipęs dėmesį ir į medikų studijas aukštosiose mokyklose.

Jo brolis Jeronimas Valavičius nuo 1618 m. tapo LDK pakancleriu, o nuo 1619 m. kovo 10 d. paskiriamas Žemaičių seniūnu⁴. Tad generolo minimas pakancleris ir Žemaičių seniūnas buvo vienas ir tas pats asmuo — Vilniaus vyskupo E. Valavičiaus brolis Jeronimas. Kitas rašte

³K. Niesiecki, *Korona polska*, t. 4, Lwów, 1743, p. 581—582; J. Wolff, *Senatorowie i dygnitarze Wielkiego Księstwa Litewskiego 1386—1795*, Kraków, 1885, p. 164; J. K u r c z e w s k i, *Biskupstwo Wileńskie*, Wilno, 1912, p. 41—42.

⁴J. Wolff, *min. veik.*, p. 164.

minimas brolis galėjo būti Gardino pakamorė Povilas, seimo pasiuntinys, nuo 1630 m. LDK paiždininkis⁵. To meto Akademijos rektoriai Jonas Gruževskis ir Simonas Niklevičius, kaip matyti iš pateiktų dokumentų, šiam Valavičių pageidavimui pritarė.

Kokios gi priežastys sutrukdė minėtas specialybes įsteigti? Iš publikuojamų dokumentų turinio matyti, jog pagrindinė klausimo sprendimo vilkinimo priežastis buvo jėzuitų baimė įsileisti į Akademią grynai pasaulietiškus mokslus, reikalaujančius kompromisų jų mokymo sistemoje. Generolas, atsakydamas į Akademijos rektoriaus atsiųstą šiuo klausimu medžiagą, iš pradžios atmeta jo prašymą, motyvuodamas nepavykusia Parmos kolegijos praktika sumaišyti teologines disciplinas su pasaulietinėmis, sukėlusia ordinui nemaža rūpesčių. Vėliau Vilniaus vyskupo ir Zemaičių seniūno bei pakartotini rektoriaus prašymai priverė generolą keisti savo nusistatymą. 1619 m. lapkričio mėn. jis jau žada pagalvoti, o 1621 m. kovo 6 d. rašo, jog, vyskupo prašomas, buvo tuo klausimu sušaukęs asistentų pasitarimą ir, nepaisant to, jog šie nepritarė, provincijos tėvų nuožiūra leidžias parengti projektą: jei sąlygos būsiančios priimtinos, jį aprobuosias. Tačiau ir po dvejų metų dar nebuvo prieita prie galutinio sprendimo. 1623 m. vasario 25 d. generolas komentuoja kai kurias daugiau juridines projekto problemas, patardamas laikytis Musiponto (Pont-à-Mousson) kolegijos praktikos. Nepatiko jam ir medicinos bei teisės profesorių samdymo sąlygos. Tikriausiai generolui nepriimtinas buvo atsiskaitymas už profesoriavimą atlyginimu. Jis norėjo, kad šių fakultetų dėstytojų santykis su Akademija būtų artimesnis jėzuitų vidaus tvarkos taisyklėms. Daugiau apie tai generolo raštų nėra išlikę, todėl neaišku, kas sutrukdė galutinai susitarti, tačiau naujų specialybių ir kartu katedrų steigimas buvo atidėtas palankesnėms aplinkybėms. Teisės fakultetas įkuriamas tik šimtmečio viduryje, 1641 m. Vladislovui Vazai suteikus tam privilegiją ir finansiškai remiant pakancleriui Kazimierui Leonui Sapiegai. Medicina, kuriai tuo pat metu irgi buvo suteikta privilegija, į Akademią įsileidžiama tik antroje XVIII a. pusėje.

Iš šių dokumentų aiškėja, kad pagrindinis kaltininkas, sutrukęs išplėsti Vilniaus akademią pasaulietinėmis disciplinomis XVII a. pirmajame ketvirtyje buvo jėzuitų generolas M. Viteleskas.

⁵ K. Niesiecki, min. veik., t. 4, p. 582.

PUBLIKACIJA

1. 1618 m. gruodžio 8 d. raštas

Consillium Illustr^{mi} Vice-Cancellarii Lithuaniae de fundandis in Academia Vिल्nensi duabus lectionibus Juris et Medicinae, video R V^{ae} non displicere, quia Parma in simili studiorum conjunctione non eas difficultates experta est, ob quas alibi Societas, quantum potuit, hujusmodi discipulorum permixtionem subterfugit: quas cum magnopere verear, ac non ita facile, quam Patres isthic existimant, evitari possint, si intra Ejusdem Collegii septa varietas haec Auditorum permixta fuerit; suadeo R V^{ae}, ut operam omnem adhibeat, ad Ill^{mum} D^m ab hac cogitatione, in quātum ex ea Societati incommodum aliquod timeri posset, deducendum, horteturque, ut alibi potius, quāam intra Collegii Societatis septa, lectiones illas, seu Cathedras constituat. Id enim plane ad majorem DEI gloriam, majoremque Collegii istius pacem et tranquillitatem futurum Censeo.

8 Decembris 1618

1. 24

Vertimas

Šviesiausiojo Lietuvos pakanclerio ketinimas įkurti dvi, teisės ir medicinos, disciplinas Vılniaus akademijoje, man rodos, Jūsų Kılnybei, nėra nepriimtinas. O juk Parma, turėdama analogiškas mokslo disciplinas, ne šitokius sunkumus patyrė, dėl kurių kur nors kitur ordinas kiek galėdamas tokios rūšies moksleivių sumaišymo vengė. Kadangi bijausi, kad ne taip lengvai, kaip ten tėvai mano, jie galėtų būti išvengiami, jei toje pačioje kolegijoje ši besimokančių įvairovė atsirastų, patariu Jūsų Kılnybei dėti visas pastangas šviesiausiajį Poną nuo tokio sumanymo, dėl kurio ordinui grėsytų koks nors nemalonumas, atkalbėti ir įtikinti, kad geriau kur nors kitur, o ne ordino Kolegijoje šias mokslo disciplinas arba katedras steigti. Manau, kad tai tikrai pasitarnaus didesnei dievo garbei, tvirtesnei tos Kolegijos taikai ir ramybei.

2. 1619 m. balandžio 21 d. raštas

Nihil adhuc mihi occurrere potuit, quod persuaderet, admittendos esse studiosos Juris et Medicinae intra septa Collegii Vılnensis. Nihilominus tamen, quia tum D^{no} Capitaneo Samogitiae, tum nostris valde gratum futurum video, si hoc concessum fuerit; adducam rem totam in deliberationem, et videbo, num qua ratione id sine periculo gravioris incommodi permitti possint.

21 Apr. 1619

1. 25

Vertimas

Niekas iki šiol dar negalėjo manęs įtikinti, kad Vilniaus Kolegijoje reikia įsteigti teisės ir medicinos specialybes. Tačiau, nepaisant to, matydamas, jog tiek Zemaičių seniūnui, tiek mūsiškiams būtų labai malonu, jei šis sutikimas būtų duotas, pateiksiu visą reikalą apsvarstyti ir žiūrėsiu, ar kokiu nors būdu tai be didelio pavojaus gali būti leidžiama.

3. 1619 m. gegužės 11 d. raštas

Quia R V^a in postremis suis iterum scribit de fundandis lectionibus Juris et Medicinae in Collegio Vilnensi, idque Serenissimo Regi etiam probari; super hac re cum Patribus Consultationem institui, sed omnibus consideratis, censent omnem operam adhibendam, ut, quantum sine Serenissimi Regis offensione fieri poterit, lectiones illae, intra septa Collegii non admittantur. Quod si Rex omnino urgere pergat, neque facile ab hoc consilio abduci possit, moneat me iterum R V^a ut denuo deliberare possim, ac dispicere, ut id quam fieri poterit minimo (: nam sine omni vix spero:) Societatis incommodo fiat.

11 Maji 1619

l. 25

Vertimas

Kadangi Jūsų Kilnybė paskutiniuose savo laiškuose vėl rašote apie teisės ir medicinos disciplinų įkūrimą Vilniaus kolegijoje, o šitam netgi Šviesiausiasis Karalius pritaria, dėl to su tėvais suruošiau pasitarimą. O jie visi, būdami atsargūs, mano, jog reikia dėti visas pastangas, kad kaip nors, neįžeidžiant Karaliaus, tos paskaitos kolegijoje nebūtų leidžiamos. Tačiau jei Karalius ir toliau tvirtai laikytųsi savo ir nelengva būtų jį nuo šio nutarimo atkalbėti, tegu Jūsų Kilnybė vėl mane paragina dar kartą apsvarstyti ir numatyti, kad tai galėtų būti padaroma, kuo mažiau padarant ordinui žalos (mat, nemanau, kad visiškai be žalos apsieitų).

4. 1619 m. lapkričio 9 d. raštas

Quod attinet ad lectiones Juris admittendas, intra Collegium Vilnense, si ab Illmo Epsco Vilnense aut Ejus Fratrem rogatus fiero, considerabo, qua ratione ipsis satis fieri possit.

9 Novembris 1619

l. 26

Vertimas

Kai dėl teisės disciplinų įvedimo Vilniaus kolegijoje, jei Šviesiausiojo Vilniaus vyskupo arba jo brolio būsiu prašomas, pasvarstysiu, kokiu būdu tai būtų galima padaryti, kad jie būtų patenkinti.

5. 1621 m. kovo 6 d. raštas

Ills^{mus} Episcopus Vilmensis cum Romae adhuc esset, pluribus mecum egit de consilio suo fundandi in Academia Vilmensi lectiones Juris et Medicinae, easque intra septa Collegii constituendi. Et quamvis valde aequas et Soc^{ti} etiam honorificas conditiones obtulerit, judicarunt tamen p^{res} Assistentes, cum quibus serio hac de re delibaveri: in allis Provinciis, conjunctionem tam diversorum studiorum intra Ejusdem Collegii terminos, et sub disciplina soc^{tis} futuram valde difficilem et molestam, ac proinde non probaturos se, ut in suis Provinciis ea admitteretur. Quod si tamen Provinciae istius p^{res} habita ratione eorum, quae in hoc negotio consideranda sunt, arbitrentur ist hic conditionibus istis quas Ills^{mus} Episcopus sane percommodas offert, difficultates omnes declinari posse, ac é re Societatis futurum, ut desiderio Illustrissimi satisfiat; Ego contra judicium Patrum Provinciae istius niti nolo; ne non tam nimium timidus, quam erga tam excellenter de Societate nostra meritum Episcopum, parum gratus et officiosus videar. Quare hisce visum fuerit, cum Illustrissimo Episcopo iis, quas offert conditionibus conveniat. Antequam tamen res tota concludatur, et stabiliatur, huc Conditiones omnes perscribantur, ut simul iterum expendi possint, et si nihil contra occurrerit, approbari.

6 Martii 1621

1. 27—28

Vertimas

Iki šiol, kai Jo Šviesybė Vilniaus vyskupas lankėsi Romoje, labai daug su manimi kalbėjo apie savo ketinimą įkurti Vilniaus akademijoje teisės ir medicinos disciplinas, taip pat ir kolegijoje jas įsteigti. Bet nors ir labai palankias ir ordinui netgi pagarbias sąlygas pasiūlė, tačiau tėvai asistentai, su kuriais vėliau apie tai kalbėjau, šitaip nusprendė. Kitose provincijose tokių skirtingų mokslo disciplinų sujungimas toje pačioje kolegijoje ir ordinui prižiūrint būsiąs labai sunkus ir varginantis, todėl jiems nepatiktų, kad jų provincijose tai būtų įvedama. Tačiau, jei šios provincijos tėvai, atsižvelgdami į tai, į ką šiame darbe yra būtina atsižvelgti, laikytų, jog gali būti išvengiami visi sunkumai, esant štai tokioms sąlygoms, kokias Jo Didenybės vyskupas iškėlė kaip labai palankias, tai ir ordinas būsiąs suinteresuotas, kad Jo Didenybės troškimas būtų patenkintas, o aš tos provincijos tėvų sprendimui nenoriu prieštarauti, kad neatrodyčiau mūsų ordinui labai daug nusipelnusiam vyskupui tiek labai atsargus, tiek per mažai dėkingas ir paslaugus. Tokiu būdu čia Jūsų Kilybei pavedu suderinti savo ir tėvų patarėjų nuomonę su Jo Didenybės vyskupo pateiktomis sąlygomis. Ir kol pagaliau visas dalykas bus baigtas ir nusistovės, tegul būna nuostatai tiksliai užrašomi, kad tuoj pat galėtų būti dar kartą apsvarstyti ir, jei niekas neprieštaraus, patvirtinti.

6. 1623 m. vasario 25 d. raštas

Quod scripsi de conditionibus propositis ab Illus^{mo} Episco Vilenſi, Ejuſque fratribus circa lectiones Juris et Medicinae in Academia Vilenſi, quia jam pridem nihil ſuper iis intellexi, hic iterum breviter repetenda duxi, ut ſi forte aliae litterae ſuo tempore perlatae non fuerint, ex his ſaltem V^{ra} R^{ntia} mentem meam intelligat. Imprimis omnibus modis adnitendum, ut Episcopus Vilenſis inducatur, ut contentus eſſe velit forma et modo fundantionis Collegii Muſſipontani. 2° Ex conditionibus poſitis, ſecunda omnino videtur omittenda, eſt fidendum DEO, qui faciet, ut aliis modis Societati magis congruentibus Professores Juris et Medicinae in officio contineantur. In poſtrema Conditione, pro eo quod dicitur: **Expediret ut Rector** [etc?] velim absolute dici: **Erit Rectoris proponere** [etc?] haec enim forma aptior videtur, et quae expreſſius mentem Fundatoris explicet. Super hiſce conditionibus ubi iſthic aliquid ſtatutum fuerit, R^{Vra} me continuo de omnibus certiore faciat.

25 febr. 1623

1. 28

Vertimas

Ką rašiau apie Vilniaus vyskupo ir jo brolių sudarytas sąlygas teisės ir medicinos disciplinoms Vilniaus akademijoje, kadangi jau ir anksčiau jose nieko nesupratau, čia dar kartą nutariau tai trumpai pakartoti, kad, jei kartais kiti laišškai savo laiku nebuvo perduoti, Jūsų Kilnybė iš dabartinio mano mintį sužinotų. Pirmiausia visomis išgalėmis reikia stengtis, kad Vilniaus vyskupas būtų palenkts pasitenkinti Muſiponto kolegijos fundacijos forma ir pobūdžiu. Antroji iš išdėstytų sąlygų atrodo visiškai atmestina, ir reikia pasikliauti dievu, kuris padarys, kad kitais, ordinui labiau tinkančiais būdais teisės ir medicinos profesoriai tarnyboje būtų laikomi. Pasutinėje sąlygoje vietoj to, kur sakoma: „Būtų naudinga, kad rektorius [ir t. t.], norėčiau kategoriškai pasakyti: „Bus rektoriaus išdėstyta“ [ir t. t.]. Juk ši forma atrodytų ir tinkamesnė, ir aiškiau išdėstytų fundatoriaus mintį. Kai tik apie šias sąlygas kas nors ten bus nutarta, tegul Jūsų Kilnybė mane tučtuojau išsamiai painformuoja.

Publikacijos tekstą iš lotynų k. vertė **Juzefa Pučinskaitė**.